

crkva u svijetu

PRINOSI

BARTUL KAŠIĆ — VJERSKO-KULTURNI DJELATNIK

(Uz 400. obljetnicu rođenja)

Ljudevit Antun Maračić

Na Veliku Gospu ove godine prošlo je točno 400 godina kako se rodio prvi hrvatski gramatik i plodni vjersko-kulturni djelatnik, pjesnik, pisac, prevodilac, pučki misionar, papinski poslanik, apostolski penitencijar i poznati propovjednik Bartul Kašić Bogdaničić, isusovac. Kod nas je ta obljetnica prošla prilično nezapaženo i sigurno da taj čovjek, koji je sav život posvetio svojoj Crkvi i svojem narodu, nije zaslužio taj zaborav.¹ Ovaj zapis želi biti još jedan prilog sjećanja na ovog vjersko-kulturnog djelatnika.

Prilike i potrebe njegova vremena

Vrijeme Kašićeva života obilježava snažna protureformacijska akcija postridentinske Crkve, koja se počela oporavljati od neočekivanog šoka poznatih reformatora 16. stoljeća. Prrijeđeni i desetkovani crkveni redovi naučili su, ipak, nešto novo: treba reagirati na jednaki način kao i protivnik, treba se služiti istim sredstvima i metodama kao i reformatori. Širom otvorene oči crkvenih protureformatora uočile su mnoge prednosti koje su reformatori nudili svojim pristašama. U prvom redu to je narodni jezik u liturgiji i Sveto pismo na živom jeziku. Da je to Katolička crkva tada u potpunosti ostvarila, možda bi se izbjegle mnoge tjeskobe i neuroze naših dana, kada je tek II. vatikanski koncil sankcionirao ono stanje koje je za protestante bilo normalno od prvih dana njihova opstanka.

Značajno mjesto i ulogu u toj katoličkoj obnovi imaju franjevci i isusovci, osobito ovi posljednji, u svojem poletnom početničkom zanosu,

¹ U trenutku pisanja ovih redaka autoru je poznato da je samo Radio-Vatikan 16. kolovoza o. g. emitirao prilog Tončija Trstenjaka o Bartulu Kašiću, što je kasnije *Glas Koncila* objavio u svojem 18. broju od 31. kolovoza o. g.

svojevremenu svakom redu nakon osnutka. Isusovci su odmah uočili potrebu poznavanja narodnog jezika, a tadašnji vrhovni poglavar Družbe o. Klaudije Aquaviva izričito traži poznavanje živog jezika onih krajeva u koje će isusovci poći u svojim misionarskim namjerama. Zato se ne treba čuditi što će pisci hrvatskih rječnika biti dva talijanska isusovca.² S druge strane, za suzbijanje vjerskog neznanja kod naroda bili su potrebne vjersko-prosvjetne knjige. Družba Isusova podržat će izdavačku djelatnost sa svrhom da se što više nabožna knjiga proširi među pukom.

U to vrijeme rodio se na Pagu Bartul Kašić Bogdaničić (drugo prezime nosio je po majci). On će zajedno s Franjom Glaviniećem, Tomkom Mrnaviećem, Aleksandrom Komulovićem, Rafaelom Levakovićem i Matijom Divkovićem ponijeti glavni teret vjersko-kulturno-prosvjetne djelatnosti katoličke obnove u našim krajevima.

Neobičan putnik i velik polemičar

Vijesti o životu i djelovanju Bartula Kašića imamo vjerodostojno zapisane u njegovoj *Autobiografiji*.³ To djelo, pisano latinskim jezikom, dopire do 1625. i dragocjen je izvor za upoznavanje mentaliteta i karaktera čovjeka koji će se nesebično posvetiti radu na duhovnoj obnovi.

Rođen je na Veliku Gospu 1575. od oca Ivana i majke Ivanice. Rano je ostao bez oca, koji je svojedobno sudjelovao u Lepantskoj bici. Odgoj mladoga Bartula preuzeo je ujak Luka Bogdaničić, natpop paške zborne crkve. Do dvanaeste godine naučio je čitati i pisati, a upoznao se i s latinskom gramatikom. Nakon toga uči sintaksu i metriku te kreće u Italiju, da se nikada više ne vrati na svoj rodni Pag. U Loretu mladi Bartul postaje pitomac Ilirskog zavoda i tu pobliže proučava humanističke znanosti.

Prema priznanju u *Autobiografiji*, Bartul se dugo opirao da stupi u Družbu Isusovu, ponajviše zbog oštrog stege, ali je napokon prihvatio nadahnuće i ušao među isusovce. 1595. započne novicijat, a odmah po svršetku ove kušnje povjere mu poučavanje djece u kršćanskom nauku. Nakon položenih prvih zavjeta Kašić počinje predavati gramatiku u rimskom kolegiju, a na nagovor tadašnjega generala Družbe, godine 1600. započne pisati svoju gramatiku hrvatskog jezika, koju će objaviti četiri godine kasnije.

U međuvremenu Bartula zarede za svećenika, a malo poslije postaje »dalmatinskim« isповједnikom u bazilici sv. Petra. U isto doba drži pučke misije, ali ga uskoro general šalje u dubrovačku misiju. To je početak velikih putovanja koja će obilježiti znatniji dio njegova života. Krajem 1609. Bartul Kašić dolazi u Dubrovnik. Vlastela su bila podijeljena oko dolaska isusovaca u Republiku. Ipak, primili su ih i dopustili da propovijedaju. Kašić je tri godine radio i propovijedao, ali je to činio na čakavskom, ili točnije na čakavsko-štokavskom narječju, jednoj mješavini koja se Dubrovčanima nije svidjela. I tu se zametnulo razdo-

² Bili su to isusovci Micaglia (rođen u Pesciji) i Dellabella (rođen u Foggi).

³ Prema Stojkoviću, original se čuva u dubrovačkom samostanu Male braće, br. 974 (Rad JAZU, knjiga 220, str. 170).

blje usmenih i pismenih polemika između ovoga došljaka i dubrovačkih plemića, koje Bartul Kašić porugljivo naziva »aristarsima«.

Nakon trogodišnjeg boravka u Dubrovniku, Bartul Kašić s jednim drugom, na papinu želju, odlazi u turske krajeve, preobukavši se u haljine dubrovačkog trgovca. Trebao je upoznati prilike i neprilike kršćanske raje pod osmanlijskim jarmom. Obišao je Beograd, Srijem i obližnja mjesta. To lutanje turskim krajevima trajalo je godinu dana. Povrati se u Rim da izvijesti papu i kardinale o stanju pod Turcima. Taj dio *Autobiografije* dragocjen je izvor za upoznavanje prilika u istočnoj Bosni, beogradskom kraju, Srijemu i istočnoj Slavoniji na početku 17. stoljeća. Po povratku u Rim Kašić zatraži imenovanje biskupa u Beogradu, predloži svoga kandidata, ali ga papa odbije zbog navodne nepismenosti i nekih drugih prigovora.

Čini se, ipak, da se papi svidjela Kašićeva akcija u turskim krajevima, pa ga 1618. ponovno šalje u istu misiju. Ovom je prigodom Kašić posjetio Osijek, Valpovo, Viljevo, Temišvar i Beograd. Ovdje je bila misionarska postaja iz koje su isusovci zalazili u obližnje krajeve i tu je Bartul proveo nekoliko mjeseci na odmoru, koji je iskoristio za pisanje svojih knjiga »dalmatinskim jezikom«. To drugo poslanstvo trajalo je godinu i pol, nakon čega se Kašić vratio u Dubrovnik.

Drugo njegovo djelovanje u Dubrovniku bilo je burnije od prethodnoga. Vlastela su negodovala, jer je u propovijedima zastupao prava običnih pučana, pa je bilo čak staraca senatora koji su iz potaje slušali njegove propovijedi i bilježili sve ono što je Kašić savjetovao narodu. Dugo je odolijevao pritajenim i otvorenim napadajima svojih protivnika. U slobodno je vrijeme stao prevoditi Sveto pismo na hrvatski jezik, ali su dubrovački »aristarsi« pribrali protiv njega razne tužbe na račun njegovih nabožnih spisa, koje je objavio »in communem Dalmaticae nationis utilitatem«. Zbog toga se Kašić morao neprekidno braniti pred generalom Družbe, koji je ipak podupirao njegovu spisateljsku djelatnost.⁴ U svojim polemičkim apologijama Bartul nije štedio protivnike, pa se često služio oštrim, pomalo i uvredljivim riječima. Njegova strpljivost nije bila bezgranična, pa je zatražio premještaj iz Dubrovnika, ali mu molbi nije udovoljeno i on tu ostaje trinaest godina. Bavi se i dalje propovijedanjem, pučkim misijama i pisanjem, odnosno prevodenjem nabožnih knjiga.

1633. godine konačno napušta Dubrovnik i vraća se u Italiju. U Loretu postaje »ilirskim penitencijarom«, ali ga uskoro ponovo susrećemo u Rimu, gdje je pregledao i odobrio Levakovičev glagoljski spis *Ispravnik*. U to je vrijeme od Kongregacije za širenje vjere (Propagande) dobio nalog da na »ilirski jezik« prevede obrednik. Na Veliku Gospu 1636. piše predgovor tom prijevodu i tu određuje jezik i pravopis kojim se treba služiti. Desetak godina kasnije predaje papi Urbanu VIII. spome-

⁴ U pismu od 17. VII. 1625. Kašić piše u obranu spisa *Perivoj od djevstva*: »Dico dunque di nuovo, che nè queste sacre vite, nè altre mie scritte sono in lingua ragusea scritte; ma in lingua più commune dela mia nazione, quale io stimo più intelligibile che la Ragusea.«

nicu s molbom da mu dopusti tiskanje cjelokupnog prijevoda Svetog pisma.⁵

Umro je nakon što je posljednjih godina života »podjetinio«, kako je netko zabilježio na kraju *Autobiografije*. Bilo je to 28. prosinca 1650. godine u Rimu.

Plodan knjiški rad

Književno djelovanje Bartula Kašića mjereno uobičajenim književnim, beletrističkim kriterijima ne pruža dovoljno dokaza da bi se takvim smatralo. To što je ovaj plodni pisac ostvario nije literatura i to treba imati na umu da se izbjegnju nesporazumi i dvoznačnosti.

Uopće, katolička obnova Kašićeva vremena urodila je pojačanim crkvenim utjecajem i oživljavanjem vjerskog života. To je doba baroknih tvorevina, religiozno obojenog pjesnikovanja i utilitarističke djelatnosti crkvenih ljudi, posebno redovnika. Ta se obnova ogledava i u zaista bogatoj nabožno-poučnoj književnosti. Sva je ta literatura imala u prvom redu praktične ciljeve: snabdijevati dušobrižnike i vjernike najpotreb-nijim crkvenim kompendijima: katekizmima, »zrcalima« za ispovjednike, propovijedima, životopisima svetaca, uvodima u pobožan život i sličnim moralno-didaktičkim djelima, redovito prevedenima ili kompiliranima. »Ako ta djela i nisu imala, ili su samo izuzetno imala i književnih osobina, ipak ona nisu bez kulturno-historijskog značenja, navlastito zbog toga što se u njima ogledava tadašnja hrvatska proza, koja se ni tada nije u našoj ostaloj književnosti mnogo njegovala. Ma koliko bila zavisna od tuđih uzora, ta proza pokazuje ipak mnogo znakova napretka, i u vještini u izražavanju i u jezičnom bogatstvu.«⁶

U taj kontekst treba svrstati Kašićev književni i knjiški rad. On je mnogo pisao, za tadašnje pojmove vrlo mnogo. Ostavio je dvadesetak knjiga i rukopisa i taj se njegov spisateljski proizvod uklapa u opće karakteristike katoličke obnove 17. stoljeća. On prevodi katehetske priručnike, asketsko-mistične spise, liturgijska pomagala, životopise sveta-ca, bavi se prevođenjem Svetog pisma, pa čak sastavlja i gramatiku hrvatskoga jezika. Naravno, sve je to neizvorno, prijevod ili kompila-cija. Jedino originalno djelo *Autobiografiju* ostavio je na latinskom jeziku.

Katolička obnova osobito je naglašavala važnost hagiografija za promi-canje vjerskog života, pa su se često i rado izdavali životi svetaca, i to novijih svetaca. Kašić je preveo i adaptirao životopis sv. Ignacija, sv. Franje Ksaverskoga, životopise svetih djevice,⁷ a posebno mu je vrije-

⁵ Propaganda je još 1625. naredila Kašiću da provede Sveto pismo. Čini se ipak da je on počeo prevoditi Bibliju već nekoliko godina ranije i to samo-inicijativno. Na traženo odobrenje Kašić nije dobio dopuštenje da tiska prijevod Biblije, jer su revizori donijeli nepovoljan sud. Protivili su se neki hrvatski biskupi, napose senjski, koji je tražio da se Biblija prevede staro-slavenskim jezikom i tiska glagoljicom. A prevagnula je i činjenica da je Kašić pripremio prijevod bez komentara, što je i prema tadašnjoj praksi bila zapreka za tiskanje.

⁶ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti*, II, str. 215.

dan prijevod života Isusa Krista. Čini se da je to najuspjeliji Kašićev prijevod. Knjiga ima dva dijela: životopis Isusov i Marijin.

Tridentinski sabor reformirao je liturgiju, pa je Bartul Kašić već tada uvidio potrebu da obnovljenu liturgiju približi svećenicima i ostalim vjernicima. Preveo je rimski obrednik, red mise, liturgijska čitanja, psalme za časoslov i kalendar. Posebno je značajno izdanje rimskog obrednika jer u predgovoru Kašić precizno određuje svoje poglede na hrvatski književni jezik. Ističe razlike pojedinih narječja i uzima »bosansko« kao najpoznatije i najraširenije. On se također bavi i pravopisnim pitanjem, jer je uvidio kako naši pisci različito pišu, što otežava čitanje i razumijevanje njihovih knjiga, pa dalekovidni Pažanin, više od dvjesto godina prije iliraca i Vuka, postavlja fonetsko pravilo: »Da sfako slovo sfuda ima jedno vazda samo glasenje.« Da je samo to propisao, Kašić bi zaslužio mjesto u povijesti hrvatskog književnog jezika.

Kardinal Robert Bellarmino svojim je katekizmom dugo vremena bio najvažniji katehetski pisac u Crkvi. Njegovo je djelo doživjelo brojna izdanja i prijevode. Na hrvatski jezik preveli su Bellarminov katekizam Aleksandar Komulović, Rafael Levaković, Matija Divković i još neki. Bartul Kašić također je pohrvatio ovaj katehetski priručnik, a uz to je priredio i nekoliko »zrcala«, priručnike moralno-katehetskog sadržaja, namijenjenih ispovjednicima i penitentima.

Od asketsko-mističnih spisa Bartula Kašića sačuvani su prijevodi Tome Kempenca i duhovnih vježbi sv. Ignacija. Prvo djelo doživjelo je kod Hrvata dosta prijevoda. To »zlatno djelo« srednjega vijeka preveo je najprije Marko Marulić, a zatim Atanazije Georgiceo, Dominik Pavičić, Fran Kurelac, Stjepan Bosanac i još neki. Kašićev prijevod ni po čemu ne odskače od ostalih njegovih spisa.

Prvi gramatičar hrvatskog jezika

Godine 1604. izišlo je u Rimu na latinskom jeziku Kašićevo djelo *Institutionum linguae illyricae*. To je djelo prva gramatika hrvatskog jezika. Autor ga je napisao dok je još predavao gramatiku u rimskom kolegiju i dok se spremao na misijsko poslanje u našim krajevima.

U predgovoru Kašić ističe da nije imao prethodnika ni predradnja. Doznajemo također da je to djelo nastalo na izričito traženje vrhovnog poglavara Družbe Isusove o. Klaudija Aquavive. On je bio propisao poznavanje »ilirskog jezika« gojencima »Akademije ilirske« u rimskom isusovačkom kolegiju. Gramatika je pisana latinskim jezikom i plod je praktične potrebe, kako bi se u misionarske svrhe lakše naučio jezik onoga kraja gdje će djelovati. I druge su gramatike nastale iz sličnih praktičnih pobuda, pa se spominju i neki Hrvati kao autori stranih gramatika, kao što su i Talijani za svoje potrebe sastavljali gramatike i rječnike hrvatske.⁸

⁷ Kašićev *Perivoj od djevtva*, zbirka života svetih djevoja, uklapa se u tadašnje propise crkvenih sabora. U Zadru 1579. naređeno je redovnicama da čitaju knjige svetih otaca i životopise svetih.

⁸ Milivoj Šrepel (Rad JAZU, 140, str. 1—16) spominje F. Foruntija (Schiafone)

Sastavljajući svoju gramatiku, Kašić se povodi za latinskom gramatikom Alda Manucija, a drži se značajnog načela, koje je otada imalo znatan utjecaj na sve one koji će poslije njega određivati hrvatski književni jezik: to je načelo univerzalnosti književnog jezika po kojemu se za književni jezik odabire onaj govor koji je najopćenitiji i koji razumije najveći dio čitatelja: »eius nationis lingua vernacula, quae apud plurimos populos latissime patet«. U ovom se načelu jasno očituje i namjera isusovačkih starješina da utvrde i predobiju sve južne Slavene za rimokatoličku vjeru, a protiv pokušaja njemačkih, slovenskih i hrvatskih reformatora.

Birajući govor koji je najopćenitiji u našim krajevima, Kašić se, makar rođeni čakavac opredjeljuje za štokavsku ikavicu, (»bosansko narječje«), kao najraširenije i najrazumljivije od svih.

Po zvanju i naravi Kašić nije bio filolog, pa se nije umio oteti utjecaju svoga uglednika, ali je ipak na nekim mjestima svoje gramatike dokazao da zna i može misliti svojom glavom, što se najbolje vidi u prikazivanju deklinacija. Može se reći da je »njegova knjiga pored svih nedostataka ipak za ono doba valjano djelo. On se povodaše za tadašnjom latinskom gramatikom, a često su mu na umu i talijanski oblici. Ipak je Kašić umio da se otme više puta utjecaju svoga uzornika Alda Manucija, te je mnoge partije samostalno obrađivao...«⁹

Neispunjeni san: hrvatska Biblija

U Državnom arhivu u Zagrebu nalazi se rukopis Kašićeva prijevoda Sv. pisma u tri sveska. U prva dva sveska nalazi se Stari zavjet, ali nije potpun. Uslijed vlage rukopis je dosta oštećen i na više mjesta razderan.

Kašić se počeo baviti prevodenjem Svetog pisma još 1622. i to s namjerom da istisne protestantska izdanja. Tri godine kasnije dobio je od Propagande preko dubrovačkog nadbiskupa nalog da prevede čitavu Bibliju. Kašić je to obavio i prijevod poslao u Rim, ali iz već spomenutih razloga njegova Biblija nije vidjela svjetlo dana. Kašić se teško pomirio s takvim rješenjem. Uza sve molbe i zaklinjanja, Biblija nije izdana i uzalud je Pažanin uvjeravao da je Sveto pismo najveći Božji dar čovjeku: »Meju mnoga i velika dobročinstva, koja po svetom saboru Tridentinskomu podao jest Bog crkvi svojoj, ono se najprvo mni da se ima brojiti, jerbo je meju tolicimi latinskimi ili vlaškimimi slogami samu staru i proglašenu očitovao i potvrdio.« Njegovi protivnici pozivali su se na odredbe pape Klementa VIII: »Biblia vulgari lingua edita non possunt legi neque retineri, neque episcopi neque inquisitores neque regularium superiores possunt dare licentiam.«

Prva hrvatska tiskana Biblija, djelo Matije Petra Katančića, bit će objavljena dvjesto godina nakon Kašićeva prijevoda (1831. u Budimu).

•
kao prvog gramatičara talijanskog jezika, a Jana Pannoniusa kao pisca mađarske gramatike.

⁹ Milivoj Šrepel, (Rad JAZU, 102, str. 197—198)

Kašićevo mjesto i značenje

Djelovanje Bartula Kašića gledano iz današnje perspektive može za naše kulturno-književne pojmove izgledati beznačajno. Nije bio originalan, nije bio stvaralačka priroda, nije ostavio ništa što se može krstiti književnim imenom, ali je ipak njegovo značenje za daljni razvoj hrvatskog književnog jezika od velike važnosti. Bio je jedan od najmarljivijih djelatnika katoličke obnove pa je obdario naš narod, osobito katoličke svećenike i laike brojnim prigodnim nabožno-praktičnim spisima.

Veličina jednog čovjeka može se naslutiti i po broju protivnika. Bartul Kašić imao ih je mnogo. Dubrovačka vlastela, koja su se uplašila njegovih propovijedi, kratkovidni »aristarsi«, koji su se opirali njegovim jezično-pravopisnim rješenjima, konzervativni glagoljaši, koji su više voljeli jezične fosile od živog narodnog govora, kurijalni činovnici, koji su davali prednost mrtvim paragrafima nad životnom potrebom približavanja Biblije narodu — svi ti protivnici i mnogi drugi zagorčili su mnoge trenutke ovom poletnom i dalekovidnom čovjeku. Po naravi nije izbjegavao borbu, pa se spremno upuštao u polemike — što je također bilo u duhu vremena. Nije uvijek pobijedio, ali je uspio tamo gdje je u tom času bilo možda i najpotrebnije: usmjerio je hrvatski jezik u onom pravcu koji će jednog dana ujediniti sve Hrvate. Premda čakavac s otoka Paga, Bartul Kašić se požrtvovno odrekao svojeg materinskog narječja i prihvatio »lingua commune nazionale«, kako je 1625. nazvao štokavsko narječje u jednom pismu isusovačkom generalu.

Za Crkvu katoličku njegov rad i djelovanje ima također značajno mjesto. Sav se posvetio misionarskom radu na obnovi vjere i ćudoređa. A da njegova biblijska djelatnost nije doživjela neuspjeh, možda bi hrvatski katolici danas imali dublju svetopisamsku podlogu. Njegovi nabožno-praktični spisi u duhu tadašnjeg vremena, odigrali su prvo-razrednu ulogu u buđenju i promicanju vjerske svijesti i života hrvatskih katolika.

U tom svjetlu treba pravilno vrednovati i ocijeniti život i rad ovog našeg značajnog kulturnog djelatnika.

ZAŠTO?

S a n d r a

Zašto je lišće
moralo umrijeti?
Zašto više ne resi svoje grane?
Zašto je cvijeće
moralo uvenuti?
Zašto?
Tko će mi odgovoriti?